

RECENZIJA

SPOROČILA IZ SVETA, KI SE SLIŠI

121

(uredila Bojan Dekleva in Juš Škraban)

Darja Tadič, dr. soc. ped., Pedagoška fakulteta

Kardeljeva ploščad 16, 1000 Ljubljana, darja.tadic@pef.uni-lj.si

»To je knjiga o izkušnjah, ki jih naša družba večinoma razume kot halucinacije«, je napisano na hrbtni strani knjige. Gre torej za knjigo o stvareh, ki jih večina ljudi v vsakdanjih pogovorih verjetno poi-
menuje kar »prisluhi«, »prividi« ali »blodnje«. Delo predstavlja obsežno (kar dobrih 270 strani dolgo) zbirko raznovrstnih besedil o *slišanju glasov*. Ta termin se je že dovolj razširil in udomačil¹, da za tukajšnje bralstvo najverjetneje ne potrebuje dodatne razlage. Vseeno je treba uvodoma poudariti, da gre v knjigi za predstavitve raznolikih človeških izkušenj (torej dela človeškega sveta), ki jim je skupno to, da nekdo nekaj sliši. Verjetno od tod tudi naslov dela (Svet, ki se sliši).²

Avtorice_ji, med katerimi so tako strokovnjaki_nje po poklicu kot tudi strokovnjaki_nje iz izkušenj, so v knjigi uspele_i ustvariti diskurziven preboj v a-psihiatričen jezik³ in z njim v a-psihiatrično konstrukcijo človeških izkušenj. To pomeni, da so svet slišanja glasov proučevali_e, spoznavali_e, se mu približale_i in ga opisovali_e brez uporabe medicinskih kategori(zaci)j, označevalcev,

¹ Po zaslugi gibanja Slišanje glasov (več o tem na <https://www.slisanjegaslov.si/>).

² Idejna avtorica naslova je Lara Brglez, ki je z enakim naslovom naslovila svoje magistrsko delo.

³ Ne pa tudi anti-psihiatričen.

kod, norm, predvidevanj, ocen, zlasti pa brez siromašenj znotraj binarizmov simptomi – diagnoza ali pa bolno – zdravo. Enostavneje rečeno: avtoric_jev ni zanimalo, kako bi se kakšna človeška izkušnja slišanja glasov razvrstila v enostavno dvostolpično (patološko/nepatološko) tabelo; ni jih zanimalo niti, kakšne diagnoze imajo ljudje, ki slišijo glasove, niti, kakšna »simptomatika« je s tem povezana. Pač pa jih je zanimalo, kakšni so njihovi izkušnje in glasovi, kakšna so življenja oseb, ki so lastnice teh izkušenj, in kako te svoje izkušnje slišijo/čutijo/zaznavajo ter razlagajo.

To pa še ne pomeni, da se besedilo pretvarja, da dominanten diskurz patologizacije glasov (njihovo razumevanje v okviru bolezenskih kategorij) ne obstaja. Avtorji_ice večkrat tematizirajo nezdržljivost prevladujočega psihiatričnega diskurza in njemu alternativnega pristopa biografizacije glasov, ki ga zagovarja tudi gibanje Slišanje glasov. Predstavitve svojih raziskovalnih spoznanj se knjiga na več mestih loti prav s pojasnjevanjem in opozarjanjem, v katerem delu česa ne razume ali razlaga enako kot prevladujoč psihiatričen diskurz. Kljub siceršnjemu a-psihiatričnemu vzdušju knjige ta na več mestih torej polni svojo vsebino prav s primerjavo s psihiatričnim diskurzom. V zaključku na primer avtor opozori, da »pojavnost glasov in drugih nenavadnih zaznav ne govori nujno (zgolj) o patologijah, temveč o različnosti človeških izkušenj«. Tovrstne primerjave osvetljujejo, da je za opredeljevanje pristopov Slišanja glasov kot oporišče morda potreben prevladujoč medicinski diskurz ali (bolje) da je na nek način biografizacija glasov odziv na dominanten diskurz in njegovo prakso. To pa pravzaprav ni nič kaj čudnega – avtorji nam v teoretskem uvodu namreč pojasnijo, da motivacija skupin za samopomoč za tiste, ki slišijo glasove, lahko izhaja iz dejstva, da ne obstajajo druge ustrezne (in dostopne) oblike pomoči.

Na nezadostnost pristopa patologizacije človeških izkušenj in potrebo po njihovi biografizaciji me spomni lastna izkušnja z zelo močnimi glavoboli. Ko sem kdaj komu o tem potarnala, so bili običajni zdravorazumski nasveti: »Pij več vode!«, »Si dovolj jedla?«, »Imaš morda PMS?«, »Ti dam kakšen Lekadol?«. Vsem tem odzivom je skupno to, da izhajajo iz bio-patologizirajočega razumevanja moje izkušnje. Začela sem opazovati svoje življenje

in ugotovila, da ob nekaterih dnevih pozabim na malico v službi in vodo pijem samo, ko sem že močno dehidrirana, ali pa pitje in hrano časovno enostavno odlagam, ker se v tistem trenutku ne utegnem ubadati s tem. To so bili dnevi, ki so bili izredno naporni, so me bremenili, utrujali, izčrpavali, spravljali v stres in me delali nesrečno. Moji glavoboli so bili seveda v resnici posledica narave teh dni. Opuščanje pitja in hrane je bilo, tako kot glavobol, le posledica drugih okoliščin mojega življenja. Zdi se mi, da ta anekdota dobro ponazarja vrednost in bogastvo pristopov biografizacije človeških izkušenj, ki so bistveno bolj dodelano, domišljeno in obširneje predstavljeni v tej knjigi.

Knjiga je v grobem razdeljena na dva dela. »Po eni strani je znanstvena monografija, ki prinaša rezultate izvirnega empiričnega raziskovanja, po drugi strani pa je pričanje o človeških izkušnjah«. Tudi postavitev knjige je takšna, da ta dva dela povsem jasno loči na I. teoretsko-raziskovalni del (ki so ga pripravili strokovnjaki_nje po poklicu) in II. zbirko osebnih pripovedi na temo slišanja glasov (katerega avtorji_ce so strokovnjaki_nje iz izkušenj). Pozorna_i bralka_ec pa bo opazil_a, da ta dva dela sploh nista tako jasno ločena. Na več mestih se prepletata, zlivata, združujeta in simpatizirata. Osebnе pripovedi, anekdote in opazke si namreč na več mestih vzamejo nekaj prostora tudi v I. delu (teoretsko-raziskovalni del) knjige. No, saj knjiga že v uvodu tako ali tako nakaže svojo naravo, ko pojasni, da pričanje o človeških izkušnjah »verjetno o človeški eksistenci govori bolj neposredno kot pa prikaz rezultatov znanstvenega raziskovanja«. Avtorji_ice se verjetno prav zato niti v prvem delu knjige niso mogli upreti nuji, da bi kakšne raziskovalne rezultate denimo opremili še s poezijo, ilustracijami pri opisu dogajanja v podpornih skupinah za slišanje glasov, spominskim zapisom o pripravah na srečanje skupine ali zapisom kakšne lastne življenjske izkušnje.

Tudi to, da se je na srečanjih podpornih skupin pilo kavo in čaj, je večkrat zapisano. Ta obči človeški obred, ki nas običajno združi v par ali krog in na nekakšen poseben način pripravi in spodbudi k pogovoru, je bil očitno zapisa vredna podrobnost. Ker je skupno pitje kave ali čaja tako razširjen (transkulturni) človeški ritual, v zvezi s katerim imamo (človeštvo) skorajda globalen pomenski

konsenz, nas avtorji_ce preko te kulturne kode precej elegantno postavijo v vzdušje dogajanja, ki ga opisujejo.

Da so si nekakšne osebne izkušnje, zapisi, ki ne ubogajo pravil znanstvenega pisanja, vzeli kar nekaj prostora v I. delu knjige, ne pomeni le, da je sferi osebnih izkušenj uspela spojitev z znanstvenim besedilom. Pomeni tudi, da so se avtorji_ce prvega dela mestoma odmikale_i od nekaterih norm »tradicionalnega« znanstvenega pisanja (in mišljenja?), ki med drugim vsebuje tudi predvideno distanco (navzgor odmaknjeno pozicijo) osebe, ki »ve«, pojasnjuje, opisuje, skratka objektivizira in si podreja človeške izkušnje, ki jih raziskuje.

Morda je med vami bralstvo, ki je mnenja, da je seznam pravil znanstvenega raziskovanja do danes že dokončan, popisan v celoti, zato moramo v raziskovanju črpati z njega, si torej ne izmišljati novih pristopov in metod raziskovanja ter pisanja. Temu delu bralstva se bo poleg prejšnjega (o kavi in poeziji v znanstvenem besedilu) koristno zdelo tudi tole opozorilo: ta knjiga se tega seznama pravil o vedenju ne oprijema ravno z obema rokama. To opozorilo ni mišljeno odvrčalno, lahko je priporočilno, kakor hočete ali potrebujete.

V teoretsko-raziskovalnem delu v podpoglavju o razvoju podpornih skupin avtor na primer pojasni, da zbiranje podatkov in njihova analiza nista bila vnaprej natančno opredeljena ali kakor koli formalizirana. Črpal je iz raznolikih empiričnih gradiv, ki so se zbrala v času trajanja projekta oblikovanja prve podporne skupine za slišanje glasov v Sloveniji. Empirično gradivo tako predstavljajo raznovrstni zapisi, pogovori in dogodki članov_ic in facilitatorjev skupin, ki so bili kasneje urejeni brez uporabe kakšnih formalnih metod. Opis ugotovitev ima naravo poročila o eksplorativnem raziskovanju, ki lahko služi načrtovanju morebitnih naslednjih, bolj formaliziranih ciklov raziskovanja, sklepanje pa bolj kot posploševanju predvsem oblikovanju novih raziskovalnih hipotez. Avtor se je razgrnitve raziskovalnega področja lotil tako, da je opustil (ali zavrnil?) sicer precej tipično formalizacijo postopkov zbiranja in obdelovanja podatkov. Verjetno je – čisto preprosto, a zato nič manj relevantno – v raziskovalno področje namesto z vodičem

raziskovalnih postopkov v roki vstopal raje kot radovedni človek praznih rok, ki se zanima za ljudi.

Tudi v poglavju, ki temu sledi, najdemo nekaj raziskovalnih ne-navadnosti. Poglavje predstavlja izsledke o individualnem srečevanju z osebami, ki slišijo glasove. Gre za srečanja, ki niso potekala v kakšnem posebnem programu (torej zopet ni šlo za kakšen formaliziran postopek), temveč se je iz konteksta človeških odnosov kazalo smiselno, da se kdo s kom sreča individualno. Med »individualna srečanja« je avtor tega poglavja umestil na primer telefonske pogovore, pogovore na kavi (!), sprehodu ali kosilu, skupna »delovna srečanja«, ko so se pripravljali razni zapisi o slišanju glasov, potem pa za namen te knjige oblikoval nabor svojih opaznanj in ugotovitev.

Knjigo prav zaradi tovrstnih posebnosti v raziskovalnih pristopih posebej priporočam tistim, ki vas seznam obstoječih »zapovedi« o tem, kako se je treba »pravilno« vesti (v družboslovnem) raziskovanju, kdaj pa kdaj duši, omejuje ali pa vas preprosto ne veseli. Knjiga daje pogum in ideje za precej razgibane in zanimive pristope prevajanja človeškega zanimanja v raziskovalne postopke. No, pa saj ima že marsikdo od nas kakšno tako izkušnjo, da šele, ko se ugasne diktafon, zaključi uradni del raziskovanja, pospravi nerodne raziskovalne pripomočke (npr. vprašalnike), se premakne na kavo in čik – na plano zmorejo priti prave žmohtnosti človeškega izkustva, ki jih zaradi predpisanega raziskovalnega postopka potem ne znamo nikamor umestiti, pa čeprav imamo občutek, da so bila to ena od pomembnejših spoznanj.

Teoretsko-raziskovalnemu delu sledi drugi del knjige z zapisi človeških izkušenj. »Izkustveno znanje je nekaj, kar je zelo subjektivno (poosebljeno), konkretno in specifično, za razliko od teoretičnega in znanstvenega znanja, poleg tega pa ga ni treba normativno nadzorovati«. Ker je bralka_ec v temo slišanja glasov uveden_na s teoretsko-raziskovalnim delom, v branje drugega dela vstopi že nekoliko »znanstveno privzgojen_na«. To mi sprva ni bilo ravno všeč, saj mi je zbudilo vtis, da so želele_i najprej strokovnjaki_nje po poklicu kaj povedati in šele nato prepustiti besedo strokovnjakom_injam iz izkušenj. A gotovo so avtorji_ce tehtale_i prednosti in slabosti te poteze in se zanj morda odločili_e zato, da imajo osebne zgodbe zadnjo besedo. »Gibanje Slišanje glasov postavlja ljudi z

izkušnjo v vlogo partnerjev s strokovnjaki po poklicu, da skupaj raziskujejo razumevanja slišanja glasov. Moto *Nič o nas brez nas* se odraža na vseh ravneh delovanja gibanja«. V tej knjigi se ta moto še najbolj očitno (ne pa zgolj) udejanja z drugim delom knjige, ki je v celoti posvečen zapisom zgodb oseb z izkušnjami slišanja glasov (in drugimi ne-navadnimi izkušnjami/zaznavami). Ta del je pisana družina različnih tehnik zapisovanja (intervjuji, eseji, poezija idr.) o različnih temah (ljubezen, psihofarmaki, družina, odnosi, šolanje idr.) iz raznolikih življenj oseb z različnimi izkušnjami slišanja glasov (pozitivnimi, negativnimi, nevtralnimi, enkratnimi, dlje trajajočimi ...) in drugimi ne-navadnimi zaznavami.

V teh zgodbah najdemo tudi pripovedi o »okrevanjih« ali pa korakih na poti okrevanja. Čeprav je pojem privzet iz zdravstvene (!) terminologije, v kontekstu te knjige (in tudi v širšem kontekstu gibanja in slišanja glasov) ne gre za okrevanje od »simptomov«. Gre za, kot nam avtorice_ji pojasnijo v teoretskem delu knjige, okrevanje od stigme in stranskih učinkov psihiatričnega obravnavanja ter je hkrati proces iskanja življenja po lastni izbiri, ki ga je osebi vredno živeti. Okrevanje je tudi družbeni proces, saj je ponovna vzpostavitev povezanosti z drugimi ljudmi ena od njegovih pomembnejših prvin.

Prav podporne skupine so ena od oblik tovrstnega povezovanja. V knjigi so nam teoretsko predstavljene kot način dela z ljudmi, skupine za slišanje glasov v Sloveniji so predstavljene tudi raziskovalno, dopolnjujejo pa jih mnogi izseki in anekdote v zgodbah v drugem delu knjige. Glavni mehanizmi, ki so pri podpornih skupinah »podporni«, so ustvarjanje sprejemajočega okolja, pripadnost skupini, katere član_ica si, in občutek, da si del nje, prijateljstva, bližine, torej vzpostavljanja povezanosti z drugimi ljudmi. Tema govornega dogajanja skupine pa je lahko slišanje glasov ali karkoli drugega obče človeškega.

Avtorji_ce so zapisali, da so s knjigo želeli poudariti neskončno pojavnost slišanja glasov (neskončnost fenomenoloških variacij), na drugi strani pa neskončno pojavnost razlage in osmišljanja teh izkušenj, s tem pa prispevati svoj del pri tem, da bi glasove sprejeli_e

kot del svojega (človeškega) sveta in se z njim naučili_e živeti. Jaz pa sem knjigo doživela tudi kot širše besedilo o človeški potrebi po povezanosti, okrevanju od izolacije, osamljenosti in ranljivosti posameznika_ce brez skupnosti. To je knjiga o boju zoper današnje splošno, že dobro popisano človeško krizo ne-povezanosti in odtujenosti, ki jo prinašata duet neoliberalizem – kapitalizem, ki so jo osebe, ki slišijo glasove, s podpornimi skupinami uspele na mikroravni zaježiti. S podpornimi skupinami in širšim družbenim angažmajem na tem področju so, kot so to poimenovali člani_ce skupin, »ustvarjali smisel«. Okrevanje je pravzaprav nekaj, kar danes potrebujemo vsi, ljudje, ki smo odtujeni_e tako zelo, da si v stresnih obdobjih namesto skupnega kramljanja in povezovanja ob kavi predlagamo pitje vode. Morda bomo pa le začeli_e ustanavljati nove podporne skupine za ta skupni problem, za to skupno normativno travmatsko izkušnjo.⁴ Ob vprašanju, kako z njimi začeti, pa se bomo lahko ozrli v prakso ustanavljanja podpornih skupin za slišanje glasov. Ta knjiga širi idejo o pomembnosti povezovanja med ljudmi, kar je danes redkost, zato jo priporočam v branje vsem, ki se kljub prizadevanjem s tekom, pitjem vode, hojo v hribe, (psiho)terapijami in podobnimi prijemi še vedno čutite, da vam v tem svetu nekaj ključnega manjka.

Glasovi in druge ne-navadne zaznave odpirajo, kot ob koncu poudari eden_na od avtorjev_ic, številna pomembna vprašanja o tem, kaj pomeni biti človek. »To, da so ljudje z glasovi ljudje kot drugi, le da še bolj, ponazarja kup vprašanj, ki marsikdaj vznikajo ob življenju s temi izkušnjami in si jih ljudje brez njih morda zastavijo manj pogosto«. Eno od takšnih vprašanj je: Ali je misel zgolj moja ali mi jo lahko kdo posodi/vsili? Ali je na primer misel, da se trenutne družbe osamljenih individuumov ne da spreminjati, moja ali mi jo je kdo vsilil?

⁴ To skovanko sem si, kakopak, sposodila iz te knjige. Čeprav je bila v knjigi uporabljena v drugaknem kontekstu, se mi je zdela tudi na tem mestu zelo prikladna.